

TANULMÁNYOK
A NÉPVÁNDORLÁS KORÁNAK
EMLEKEIRŐL

PULSZKY FERENCZ

T. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén 1888. november 5-én.)

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

Tanúlmányok a népvándorlás korának emlékeiről.

I.

A philolog-régészek előszeretettel foglalkoztak mindig a görög-római nagy művészettel s a klaszszikus kor felfedezett emlékeinek nyomán, annak történelmével. Csak újabb időben s kivételesen figyelték meg azon emlékeket is, melyek a klaszszikus kort megelőzik, vagy követik. Caracalla ideje után, kinek nápolyi mellsobrát Winckelmann az elhaló művészet utolsó sóhajtásának elnevezte, inkább csak az érmészet és epigraphia érdekelték figyelmüket, de a római művészet befolyását a provinciákban, hol az a bennszülöttek izlése szerint különbözőkép módosult, alig vették tekintetbe. Csak újabb időben, midőn különösen a skandináv tudósok az ősrégészet tudományát megalkották s kutatásaikat természetrajzi módorban folytatják, megfigyelve az emlékek csoportozatait, felkeresve analogiáikat, s azon körülményekből, melyek közt találtak, levonva a magyarázatot, a tartományi és népvándorlási emlékek szintén a régészeti komoly kutatások körébe vették fel. A régi írók kevés világot vetnek ezekre, mert a klaszszikusok az általok barbároknak nevezett népek kultur-állapotával csak kivételesen foglalkoztak. Munkáikat a művelt római közönség számára írták, melynek középpontja a császári udvar volt; ez a közönség pedig csak annyiban foglalkozott a barbárokkal, a mennyiben betöréseiket elhárítani, vagy megtorolni érdekében állt.

A skandinávok, francziák, angolok s németek, hazafias érzelmektől vezéreltetve, fordították figyelmüket pogány őseik maradványaira, hogy felderítsék a régi germán fajok, a normannok, frankok, angolszászok, alemannok őskultúráját s annak változásait a római és kelta befolyás alatt. E tekintet-

ben különösen megemlítendő az öreg Lindenschmit, a mainzi római germán múzeum megalapítója és igazgatója, ki miután négy kötetben »Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit« czím alatt minél több ősrégészeti, tartományi és népvándorlási emléket tett közre, melyek német földön ástak ki, egy nagyobb munkába is belefogott a germán népek ősi emlékeiről »Handbuch der deutschen Alterthumskunde« czím alatt, melynek azonban még első, terjedelmes részét, a merovingi kort sem volt képes eddigelé befejezni. A munkát azonban mostani állapotában is alapvetőnek tekinthetjük s habár egyes tételei a folytonos tanulmányok következtében hol kiegészítetnek, hol teljesen módosítatnak, hol megczáfoltatnak, mégis ez az ősi germán kulturtörténet egyik maradandó gazdag kútforrása.

Hazánkban, a népvándorlás ezen nagyszerű országútján, hol a keletről beözönlő germán és turáni népségek egymást érték, folyton nyugat felé szorították s további vándorlásra kényszerítették, míg végre a magyarok foglalták el a Duna közép medenczéjét, nem érezzük a rokonságot hazánk előbbi lakosaival. Míg a francia rokonszenves kegyelettel tanulmányozza a kelta és frank emlékeket mint őseiéit, nálunk a galata, a római és népvándorlási tárgyakat egészen idegeneknek tekintik, melyek nem tartoznak hozzánk, és történelmünket nem derítik fel, mert mi csak a magyarok történetével gondolunk, nem Magyarországgal s nem is igen törődünk mind avval, a mi Árpád előtt hazánk földén történt. A történelem folytonosságát nem érezzük, ez megszakadt nálunk, ugyanazért a tizedik század előtt csak világtörténelmet ismerünk, melyben hazánk vajmi ritkán játszott szerepet, sőt ez sem költi fel rokonszevünket, hiszen ez is a magyar faj feltűnése előtt történt. El szoktuk felejteni, hogy egy nép sem pusztul el tökéletesen, s hogy a mai magyarok kevert nép, melynek csak legkisebb része származik azoktól, kik ezer év előtt, elfoglalták hazánkat.

Lindenschmit, a germán régiségek kézi könyvében, kutatásainak chronologiai két határául egy részről a frank királyság megállapítását, jelesen Childerik király Tournayban talált sírköveit fogadja el, melyek 480-ban királyi sírjába té-

tettek le temetésénél; másrésről a karolingi kort, melyben a műzlés és a temetkezési mód a pogány hagyományok teljes megszűntével megváltozott s a halottak sírmellékletei másformák lettek. A germán régiségeket tehát azon időben keresi, midőn a római nyugoti birodalom megszűnt s független germán államok léptek helyébe, vagy is az V-ik század második felétől a IX-dik század kezdetéig. És csakugyan ez a korszak felel meg a Merovingek uralkodásának Franciaországban s a Rajna vidékén, Anglia megszállásának és birtoklásának, az angolszászok által, a visigóth királyságnak Spanyolországban, a longobard uralomnak Olaszországban, nálunk pedig az alig egy embernomyival későbbi avarokénak. Lindenschmit, a mint látszik, azt tartja, hogy a nyugati germánoknak a megelőző időkben nem volt önálló műiparuk, mert hol az etrusk s római, hol a kelta (la Tène) kultúra uralkodott még ott is, hová sem római sem kelta nem tette soha lábát, azon ékszerek s összes díszítései pedig, melyek a nyugati császárság elenyészését követő korból a sírokban találtatnak, oly jelleget viselnek magokon, mely a római formáktól eltér. A vándor-népek ezen korban megállapodtak már, önállóan szervezkedtek, államokat alkottak; oly kulturbirodalom pedig, mely reájok hatna, nem létezett többé közvetlen szomszédságukban, a multnak uralkodó faja, a római, vagy a romanizált kelta, háttérbe szorult, de meghonosította hódítóinál a keresztyén vallást s a kifejlett iparnak hagyományos technikáját.

Ebben a korban is, mint a régiebb bronz- és vaskorban, a műzlés az egész barbár Európában sok közös jelleggel bír, mely szerint emlékei igen könnyen megkülönböztethetők akár az előbbi, akár az utóbbi kor készítményeitől, de ezek még is különböző csoportokra oszlanak ekkor is, mert a frank, az angolszász, longobard, és avar-ékszereknek megvannak nemzeti sajátágaik a kor közös jellege mellett s épen ezeknek tanulmányozása s kimutatása lett azon régészek feladata, kik ezen kor emlékeivel foglalkoznak. A Lindenschmit által tanulmányozott kor közös jellegének főbbjei: a rekeszes ötvös művészet gránát foglalványokkal, az úgynevezett meroving fibula gömbökkel szegélyezett, hol félköralakú hol négyszegű fejjel; a

díszítési állatmotívumokban a madár és madárfej, a kigyó és sárkányfej gyakori, ellenben az inda, levél, virág s általában a növénydíszítés mellőztetik, végre vas-csatok s vasövrészek be-
rakott ezüst szálakkal fordulnak elő nagy számban, (dömöczkő-
zés). Meg kell jegyeznünk a félreértés elkerülése végett, hogy
ez nem jelent annyit, mintha minden gránátos rekesztővös-
munka e korból származnék, vagy hogy ez a technika ezen
korban s a germánoknál vette volna eredetét. Childerik sirjá-
nak ékszerei ennek már kifejtett voltát bizonyítják s elégséges
a szilágy-somlyói nagy aranyok gránátos foglalatáról meg-
emlékeznünk annak bebizonyítására, hogy ez a technika is
már régebben létezett. Nem is bocsátkozunk itt azon kérdésbe,
honnét jött a rekesztővösség a germán népekhez, e helyett
csak Hampel József jeles monographiájára utalunk a nagy-
szent-miklósi kincsről, de midőn a gránátos rekesztővösséget
ezen kor jellegéül hozzuk fel, csak annyit akarunk mondani,
hogy ez a nyugati császárság elenyészte után lett általános a
germán népeknél s náluk találta leggazdagabb s legszebb ki-
fejtését.

Ugyanez áll az u. n. merovingi ruhakapcsokról, azok is
szervesen fejlődtek ki késő római formákból s még a római
császárok idejében is előfordulnak úgynevezett barbár sírok-
ban, de csak a népvándorlás későbbi szakában válnak általá-
nosakká s csak akkor látjuk rajtuk a gránátos rekesztővös-
séget. A fibula ezen alakját lépésről-lépésre le tudjuk származ-
tatni a fibulák késő római alakjától, de kifejlesztése minden
esetre a germán népeké. Hiába is keresünk ezeknél eredeti új
formákat és motívumokat, mert a kultúra folytonossága nem
szakad meg teljesen sohasem, az egyik motívum a másiktól
fejlődik ki, a mostani művészet sem teremt semmit, csak fej-
leszti s átalakítja a régi kortól és más nemzetektől átvett mo-
tívumokat.

E kort azonban megelőzi a valóságos népvándorlás,
azon időtől fogva, midőn keletről jövő barbárok, főleg germá-
nok, a római seregben szolgálatot, s a birodalomban földet ke-
resnek, később fellázadnak, fegyveres kézzel betörnek; a
császárságnak hol zsoldosai, hol segédseregei, hol ellenségei,
kiknek gyakran ajándék név alatt rendes adó jár, hogy a bé-

két meg ne zavarják, mindaddig, míg végre a nyugati császárság
csapásai alatt elenyészik. — Ezen időben, mondjuk Aure-
liántól Romulus Augustulusig, hazánk s a Balkán félsziget
északi része volt leginkább a barbárok betolulásainak kitéve,
kik közül a góthok s gepidák hosszabb, a vandálok, hunok,
longobardok rövidebb ideig szállták meg a Duna középme-
denczéjét s imét indultak a kincses Olaszországba, Európa
kertjébe, mely ellenállhatatlan vonzerővel csábította magához
a barbárokat. E népek nálunk hagyták, halottjaik sirjai-
ban, a népvándorlási sajátságos kultúra emlékeit, melyeknek
analogiáját nem kereshetjük Francia- s Délnémetországban,
hanem csak azon tartományokban, melyeken keresztül az út
Olaszországba visz, s Olaszországban magában, hol az osztro-
góthok s utánok a longobardok államot alkottak. A frankok,
burgundok, alemannok s angolszászok nem jutottak a Duna
középmedenczéjébe, sem az osztrogothok, gepidák, longobar-
dok nyugati Németországba s a frankok földjére; természetes
tehát, hogy a germán nép ezen két csoportjának emlékei sok-
ban eltérnek egymástól s hogy a keletről betörő népvándor-
lási népek kultur-állapotát leginkább nálunk lehet tanulmányo-
zni sirjaik emlékeiből.

A magyar Nemzeti Múzeum különösen gazdag az ily-
féle sírleletekben, melyek közt azonban első helyet foglalnak
el a Lipp Vilmos által kiadott és kiadott keszthely-vidéki sír-
mezők régiségei, egyrészt a leletek bősége, másrészt az
által, hogy koruk a velök talált érmek által meghatározható.
Három nagy sírmezőt, a keszthely-városit, a dobogóit és pá-
hokit ásatott fel a fáradhatlan szerzetes, hol teljesen, hol nagy
részben, a negyediket: a fenékit csak kisebb részben, az ötödik
a diási, mely az urasági szőlő alatt terül el, érintetlen maradt.
Ha majd a phylloxera e szőlőt elpusztítja, reméljük, hogy
e nevezetes lelhely az akkeri régészek figyelmét el nem kerüli.

A keszthelyvidéki leletek oroszánrészre a Nemzeti Mú-
zeumba került, egy kis rész a szombathelyibe, néhány neveze-
tes darab a csornai prépostsághoz, egyes régiségek különböző
magángyűjteménybe. Galba Károly mérnök, a tudós kutató
barátja, nyomban lerajzolta a nevezetesebb tárgyakat, köztök
sok olyat, mely nem került a Nemzeti Múzeumba, rajzainak

horganynyomatai illusztrálják az archaeologiai bizottság kiadványát a keszthelyi sírmezőkről, amint azokat maga a felásató leírta.

Lipp Vilmos Keszthely vidékén 1879-től 1885-ig több mint ötfélfé ezer sírt ásatott fel, 1150 a keszthelyi városi sírmezőn, melynek egy része azonban az apáca kolostor udvarába és kertjébe terjed s itt nem volt felásható, 2088-at a Dobogón, hol minden oldalról a sírmező határáig ért, Páhokon első évben 246-ot, a másodikban 474-et, a harmadikban a leletek után ítélve, melyeket a Nemzeti Múzeumnak megküldött, de a felásott sírok számát nem írta meg, nem sokkal kevesebbet. Megjegyezte pedig, hogy ez a sírmező sokkal nagyobb kiterjedésű, mint a dobogói, de a legjobb korát élő erős férfinak váratlanul bekövetkezett betegsége és halála s a nagyobb költség, melyet ezen ásatás igényel, miután a sírok a parasztok szűk földjein terülnek el, megakadályozta e sírmező teljes kiaknázását. Végre Fenéken nagy eredménnyel 300 sírt nyitott ki, de itt is megakadt a munka, mert a sírmező azon területbe nyúl belé, melyet gr. Festetics Thasziló verseny-lovai idomítására zárt el. Megírja továbbá, hogy a gróf diasi szőlőjében forgattak ki oly sírokat, melyeknek mellékletei a keszthelyiek leleteivel egy jellegűek, sőt sok esetben azonosak. Hasonló jellegű, de nagy részben feldúlt sírmezőt említ, Draskoveczen a Muraközben¹⁾; Letenyén, Lesencze-Tomajon és Sümegezen is fordultak elő keszthelyi típusu kosárka fülbevalók töredékei.

Mind ezen sírok ugyanazon egy népnek s egy kornak maradványai; jellegük nagyjából ugyanaz, habár az egyes sírmezőknek is vannak különös sajátágaik. A keszthelyi városi és dobogói sírmezőn a legkésőbbi érem azok közt, melyek a sírokból kiásattak, Gratianusé és II. Valentinianusé, ezek tehát a negyedik század végétől valók, a fenéki sírokban pedig III. Valentinian pénzéi; ezen emlékek tehát, az ötödik század közepéről, Attila koráról tanúskodnak. A sírok általában véve aranyban szegények, a rekesztövösségnek, mely a

¹⁾ Innét legújabb időkben egy övdész indamotívummal került a N. Múzeumba.

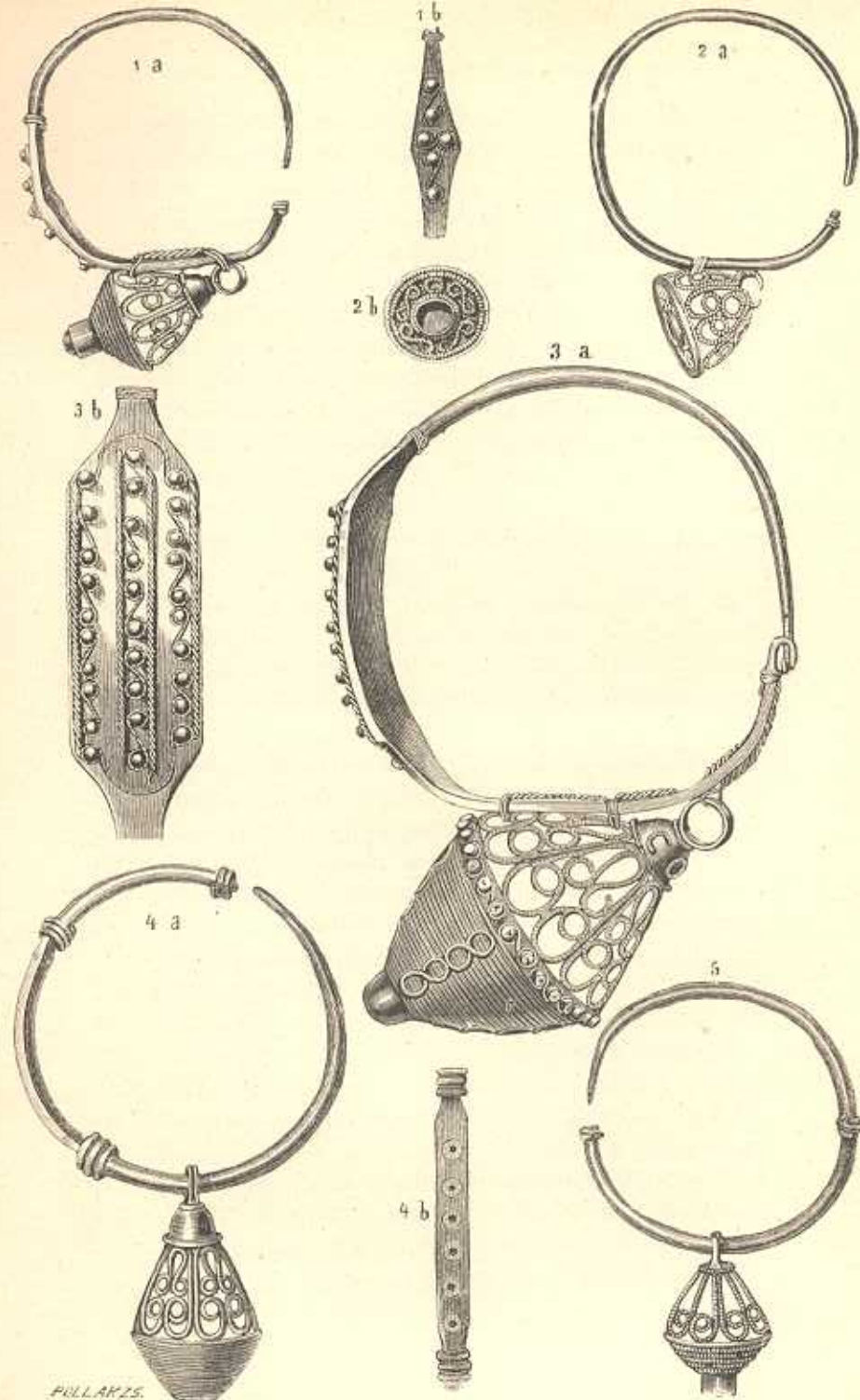
valamivel későbbi kort Francia-, Angolországban s hazánkban jellemzi, de már a szilágy-somlói medaillonokon is előfordul, s a befoglalt gránátoknak semmi nyoma; az úgynevezett Meroving ruhakapocs csak öt példányban találtatott, három a városi sírban, egy jelentéktelen a Dobogón ásatott ki, egy pedig, melynek dereka a láb felett már a régi időben eltört, de azért újra kiköszörülve használatban maradt. Páhokon, de mindezekben nincs berakott gránát és egyike közülök sem páros, holott a népvándorlás korának második szakaszában a fibulák mindig párosak, hogy a női ruhát a két vállon fűzzék össze. A keszthely-vidékieket nem is a vállak táján, hanem mindig az állkapocs alatt a mellestől táján találták a női tetemen, ezeket tehát úgy viselték, mint a mostani nők a brossot; a mi végre a dömöczkös vasdiszítványokat illeti, melyek a merovingi időkben oly gyakoriak, ezekből csak a Dobogón találtak néhány példányt, mind keskeny szíjjvegeket. Ennyiben tehát alig létezik analogia a keszthelyvidéki és a későbbi kor sírmellékletei közt, melyek Francia-, Német- és Angolországban s hazánk más részeiben előfordulnak s világosan más népekre és más időkre vallanak.

Mind a mellett, hogy a keszthelyvidéki összes népvándorlási leletek, a velük felásott érmek tanúsága szerint, a nyugati császárság megszűntét megelőzik, alig akadunk bennök római hagyományokra és római műízlésre. Összesen csak tízenhárom római ruhakapocs fordult elő, több mint ötfélfé ezer felásott sírban s alig egy pár kétségtelen római emlék. Az itt tanyázó nép ékszereinek kifejlett finom technikája római iparra vall ugyan, de alakjuk, diszítésök olyannyira elüt a klasszikus idők hagyományaitól, hogy azokban az idegenszerű ízlés első pillanatra is szembeszökő. Csak a fenéki sírokban, melyek a többiekhez képest a legkésőbbiek, mert III-dik Valentinian érmeit tartalmazzák, felismerhető már a római ízlés befolyása.

Mind a fentemlített sírleletekben a jellemző alakok a következők:

A női ékszereknél azon fülbevalók, melyeknél a városi sírokban többnyire rendkívül nagy átméretű gyűrűhez kosárka, vagy körte forma függők, két vagy három helyütt finom sod-

PULLARZS.

Fülönfüggők a keszthelyi városi sírmezőből.

ronyszállal hozzá vannak fűzve vízszintesen, hogy ne lóghassanak szabadon. Alakjuk a különböző sírmezőkön változik, a legnagyobbaknál a városi sírokból a gyűrűk oly tágas kört képeznek, hogy azokat aligha a fülezimpába belé akasztották s inkább az egész fülesigára ráillesztették, a mint azt a kabili nők az atlaszon most is teszik. Ilyen, a gyűrűkhez vízszintesen erősített, függők az egész klasszikus régiségben ismeretlenek, sőt a népvándorlási leletek közt más vidéken alig találunk hozzájuk analógiát. Fillon Béni híres gyűjteményében, mely 1882. Párisban elővereztetett, volt ugyan egy pár fülönfüggő, mely a fenéki lapostetejű kocsárkás aranyfülbevalóknak szakasztott mása, de gránátokkal ékesek, lelhelyük ismeretlen.

Fülönfüggő Abrudbányáról.

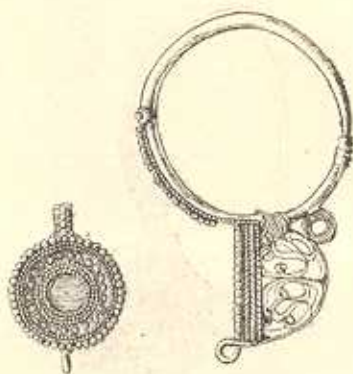
A fővárosi régiségvásáron is feltűnt egy hasonló fülbevaló, mely vétel útján a Nemzeti Múzeumba került, állítólag Abrudbányáról Erdélyben, de ez sem bizonyít semmit, mert a régiségárusok szavát, a lelhelyeket illetőleg, alig lehet hitelesnek elfogadni.¹⁾

¹⁾ Chaffersnél Forman gyűjteményéből fényképezve találjuk azon különös lapos korongdíszítést, mely Szarvaszón Máramarosban tizenkét példányban találtatott s a Mihályi család tulajdona. Négyet közülök a m. n. Múzeumnak ajándékoztak, ezeknek nem fordult elő sehol analógiája s az angol példány kétségen kívül ezen leletből való, de a magyarázat azt mondja, hogy Castellani ez: Cumaeban ásta ki. Tehát még ennek sem lehet hitelt adni. Lásd William Chaffers, A Series of photograph etc. London, 1869. VI.

Ellenben a milánói kiállításnál 1883 előfordult több ily szerkezetű fülbevaló, a kosárka alakjára nézve eltérő ugyan a keszthelyvidékiektől, de ugyanolyan szerkezetű sodronnyal vízszintesen a gyűrűhöz felkötött függőkkel, s ennek következtében a közel rokonság el nem tagadható, valószínűleg tehát ezek is ugyanazon nép készítménye, mint a magyarországiak. Hampel József, a N. Múzeum régiségtárának tudós őre, bécsi gyűjteményekben is talált két ilyenű arany fülbevalót, mely Magyarországból származik.

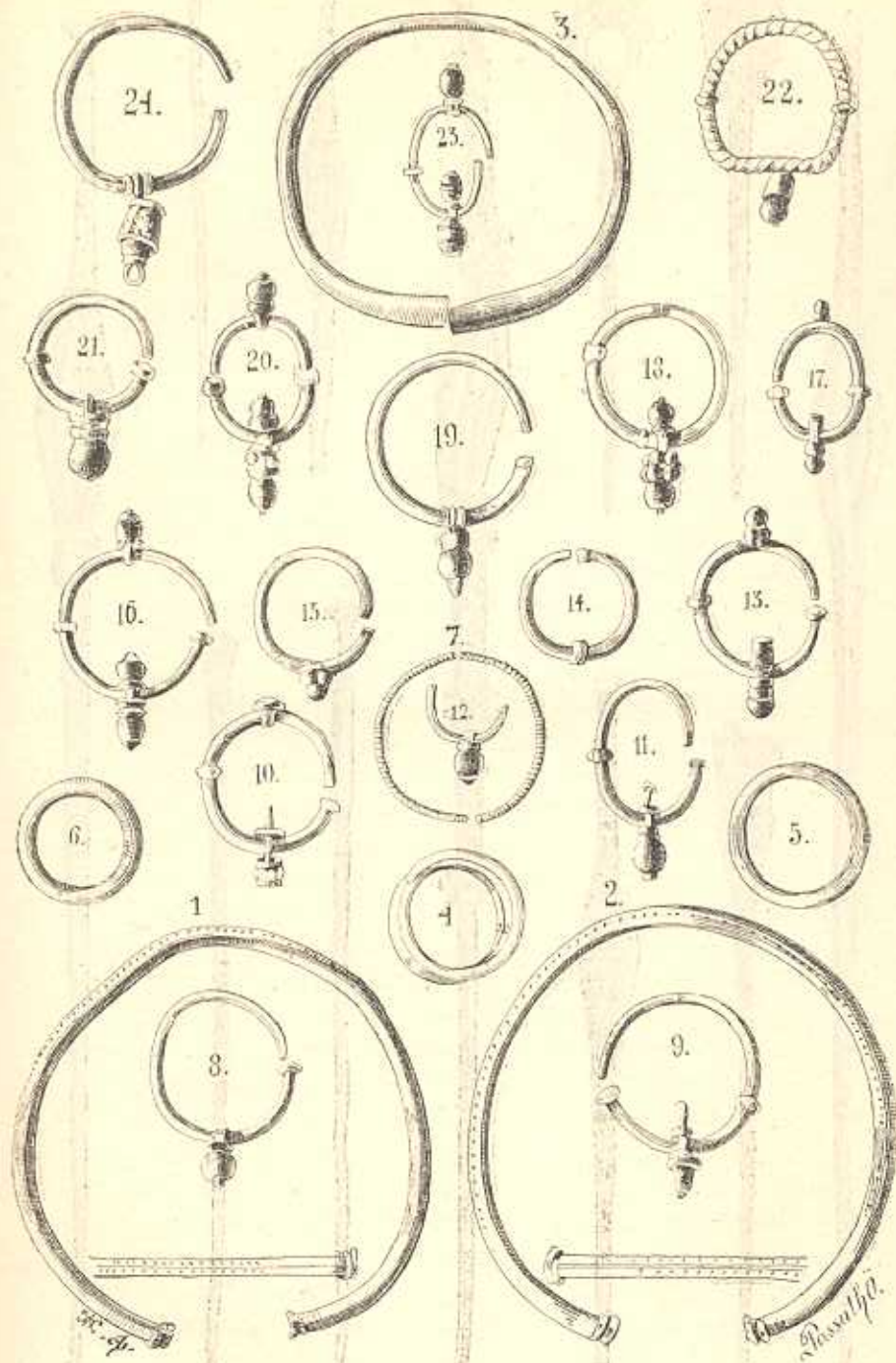
Nem kevésbé sajtóságos a fülbevalók egy másik neme, mely a keszthelyvidéki sírokban csak kevés párban fordult elő, ellenben a mosonmegyei, nemesvölgyi sírmezőn épen oly gya-

Fülbevaló Bécsben.

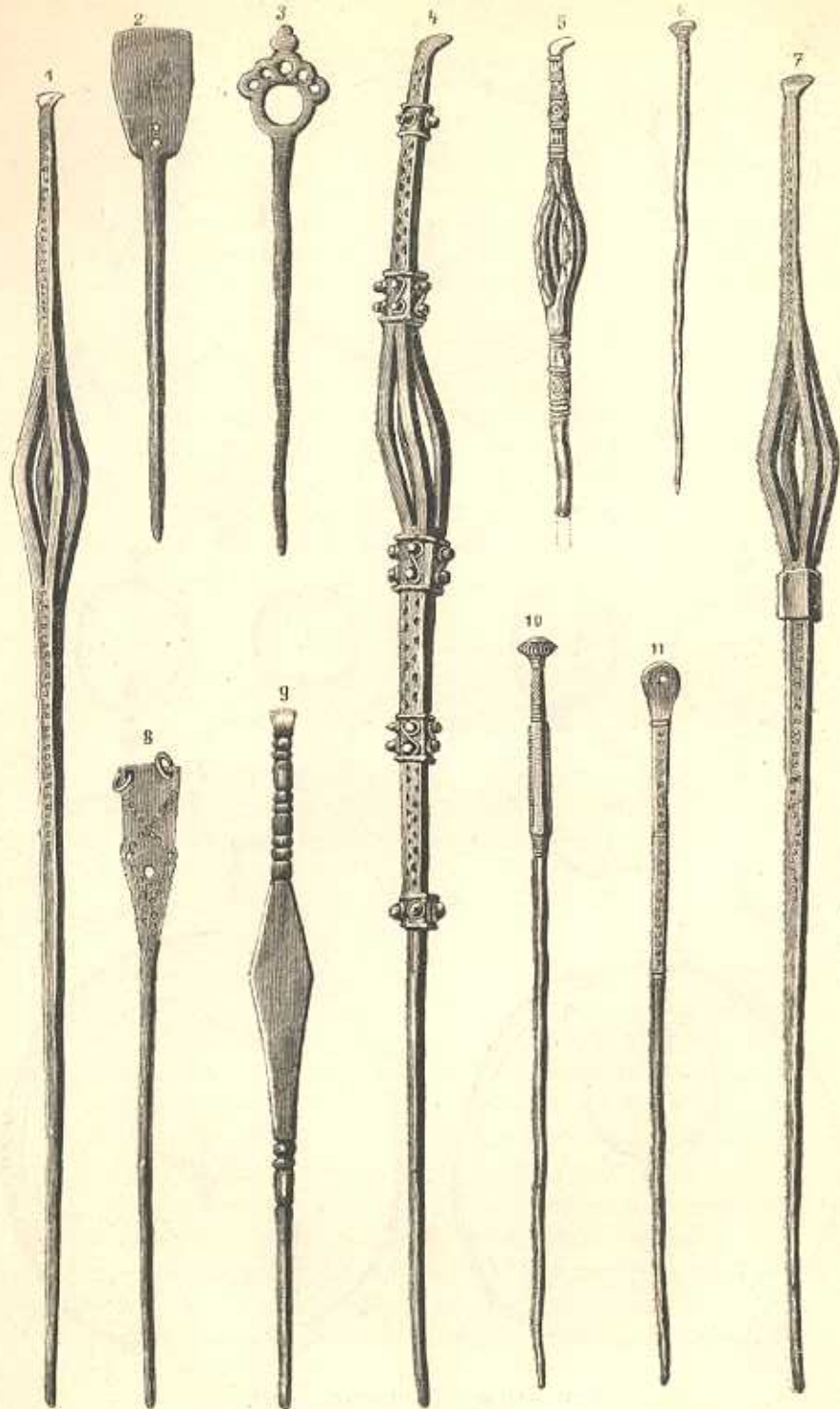
kori, mint a gyűrűhöz vízszintesen erősített függő a balatonvidékieknél. Ennek szintén nincs semmi logikája, a szűk tojásdad gyűrű aljára két gyöngyöt forrasztottak, melyeknek egyike lefelé, a másik a gyűrűbe befelé irányul s az a fülcimpát kellemetlenül érinthette, egy harmadik gyöngy sokszor a gyűrű felső részét is díszíti. Ily fülbevalónak sem ismerem analogiáját a külföldi gyűjteményekben.

A harmadik sajtóságos ékszer, melynek analogiáját szintén nem ismerem, a négyfelé hasított fokú hosszú tű, hol bronzból, hol ezüstből, mely gyakran a női csontvázak mellén, és csak két esetben mint hajtű a koponya alatt találtatott. Hogy ez a római »stilusnak« átalakítása, arról felső, laposra

Fülbevalók a nemesvölgyi sírmezőből.

Négyfelé hasított fokú tük a keszthelyvidéki bronzkorból.

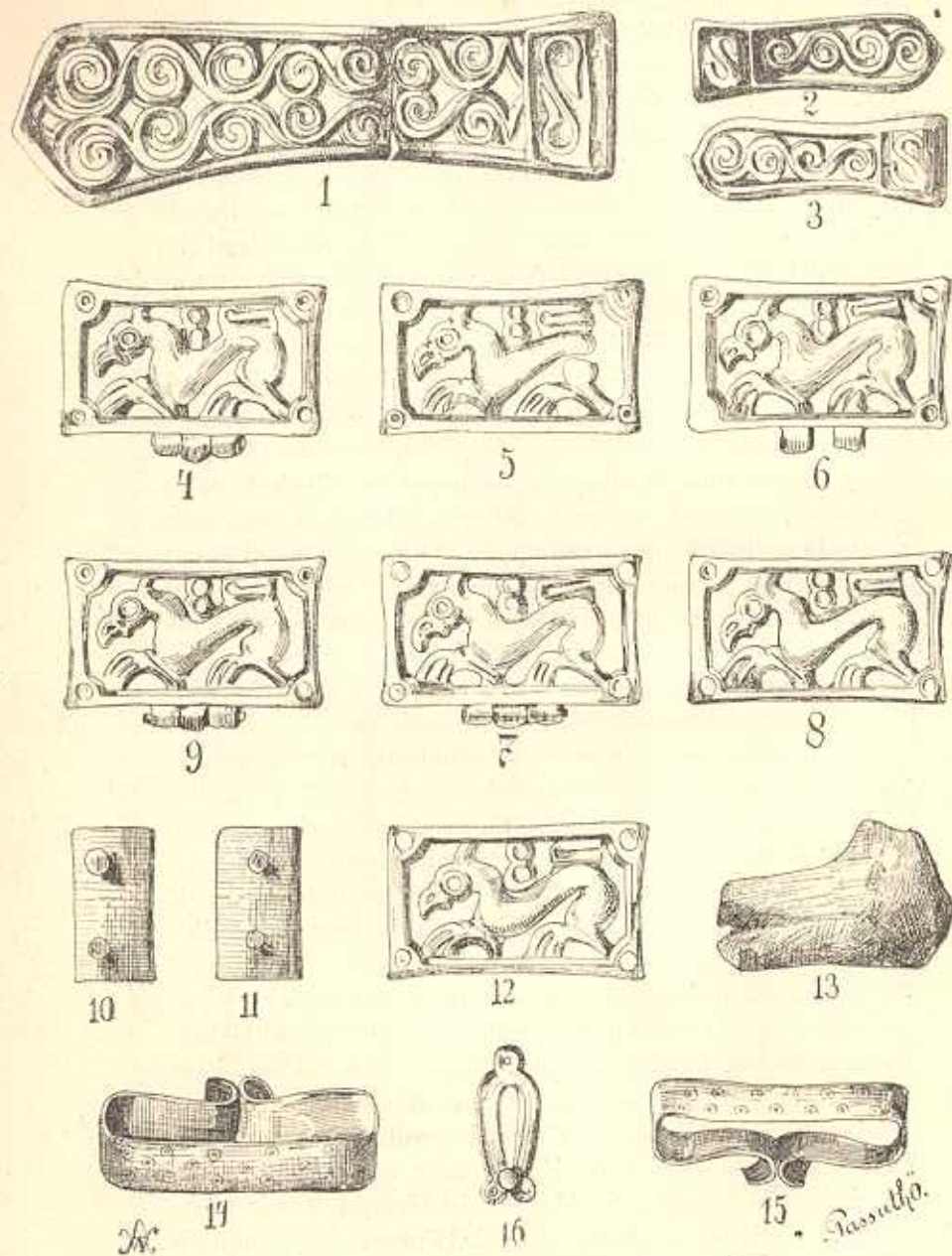
vert vége nem hagy semmi kételyt, de formája s díszítése olyan, minő római sirokból eddig nem került elé.

A mi a férfiak övdíszét illeti, ez alakjában nem tér el a népvándorláskori általános, későbbi formájától, mely már a rómaiaknál is előfordult, de a díszítés motivumára nézve mégis sajátosság: a guggoló griff ugyan a keszthelyvidéki leleteknek nem kizárólagos különlegessége, mert hazánk igen sok helyein fordul elő, de külföldön annál ritkább s eddig csak a trienti múzeumból ismeretes egy példány a Non völgyéből, melyet Conze a Monumenti dell Instituto Archeologica új folyamának X. kötetében a XXXVII. táblán kiadott. Ez hol magánosan jelenik meg az övkapcsokon, hol kettesével, hármásával, sőt négyesével is a nagyobb szíjvégeken. Ezeken néha bonyolultabb compositióval is találkozunk, két griffel, mely őzet földre teper s azt megöli. Minthogy az övkapcsok és szíjvégek alakja keskeny, a griffek szárnyai többnyire eltörpítvék úgy, hogy eredeti formájok alig ismerhető fel. Csak egy szegedi és egy nemesvölgyi sírban domborodik ki a szárny erősebben, de itt is hiányzik ennek nagyobb kifejlesztése. Ily griffet találtunk Nemesvölgyön, Ordason, Szegeden, Hódmező-Vásárhelyt, Szilágy-Nagyfaluban és számos más helyen, ez a népvándorlás emlékei első korának jellemző vezénymotívuma.

A griff, vagyis a sasfej oroszlántesten már egy ősi régi művészi combinatió, mely Assyriából egyrészt Perzsiába, másrészt a klasszikus művészetbe ment át s a népvándorlási népeknél gyakran fordul elő. Itt azonban a griffet nem mint ilyet vesszük tekintetbe, hanem ennek sajátosságos guggoló alakjában, mely egyébiránt a szíjvégek keskeny formájából magyarázható ki, látjuk a népvándorlás első felének kiváló jellegét. A griff és annak viadalai gyakran fordulnak elő a legrégebb időktől a mai napig, a legkülönbözőbb compositiókban, a középkorban heraldikus alakká válik és a czimerekben a jelen korig helyet foglal; az említett guggoló alakja azonban oly sajátosság, mely csak azon kort jellemzi, melyről itt értekezünk.

E griffdíszítésekkel járnak még a növénydíszítések is, indák és virágok többé-kevésbé stilizálva, de mégis úgy, hogy a növény-motívum ne legyen kétségbevehető. Ez a motívum is hiányzik a német-, francia- és angolországi szíjvége-

Üvölszék guggoló griffekkel a nemesvölgyi sírmezőből.

ken, kapesokon és csatokon; mi tehát mindezen leleteket, melyeken a guggoló griffet és a kifejtett növénydiszítéseket találjuk, a népvándorlás első szakaszába sorozzuk, mely a római nyugoti birodalom megszűntét megelőzi.

A leletek nyomán elégségesen okadatoltnak tartjuk a népvándorlási emlékek két külön csoportba való sorozását, az egyiket a római nyugoti császárság megszűntéig, melyet főleg Magyarország képvisel, a másikat az új államok megalapításától azon időpontig, midőn a kereszténység a régi pogány hagyományokat tökéletesen elfelejtette, tehát a karoling román köríves műízlés kifejléséig. Ez a rekesztövösség, a gránátdisz és dömöczközés kora, melyről Lindenschmit megírta nevezetes könyvét s melyben az analogiák hazánk avarkori leletei közt épen nem hiányoznak. Ezeken a griffeket a madarak, a növénymotívumot a mesterségesen összszefűzött szíjfonadék helyettesíti, melyekkel ismét csak a legnagyobb egyszerűségben találkozunk a megelőző korban.

Tudvalevőleg a germán népvándorlásnak két nagyáramlata van, a vizigóthok, osztrogóthok és gepidák keletről jönnek, hol a feketetengerparti görög városok mix hellen kulturájával érintkezésbe jöttek és esetleg a sassanid művészet terményeivel is megismerkedtek. Ellepik az uratlan Erdélyt és Alföldet, csak a Dunántúl találnak először útjokban római városokat, római civilisatiót. Bekalandozzák a Balkán félszigetet és végre elhagyják Magyarországot s az V-dik század vége előtt Olaszországba vonulnak, a nélkül, hogy a német föld északi részeit és a vizigóthokon kívül Galliát érintenék.

Egy másik áramlat északról jő. Előbb a vandálok, később a longobardok törnek be Magyarországra, mindketten oly vidékről, mely a római birodalommal nem volt határos, de csakhamar Olaszországba nyomulnak. A frankok, burgundok és alemannok ellenben már régóta érintkeztek a rómaiakkal és művelődésükkel, mielőtt a nyugati császárság megszűntével a Rajna partján, Galliában frank birodalmat alkotnának. Ezek nem jöttek a népvándorlás első szakában Magyarországra, emlékeik különböznek tehát, azoktól, melyeket a keletről bevándorlott germán törzsek hazánkban hagytak.

Természetes, hogy mindaddig, míg a nyugati császárság fennállt, római művészet uralkodott a provinciákban úgy, a mint az a bennlakók ízlése által befolyásolva kifejlett s elaljasodott. Az ott tanyázó népek főnökei büszkék voltak ha római patriciusokká nevezettek ki, elismerték mindig a császár felsőségét s utánozták a római szokásokat. Csak a merovingi időkben, melyek nálunk az avarokkal megegyeznek, a nyugati császárság letűnt után kerekedett felül a barbároknek a rómainál eltérő műzisése, mely az új államokban, frankoknál és angolszászoknál, longobardoknál és vizigothoknál, sőt az avar birodalomban is meglepő rokonságra mutat. Vannak, kik ezt byzanci befolyásnak tulajdonítják, csak hogy előbb be kellene bizonyítani, hogy azon időben hasonló technika és rokon formák Byzanczban is divatoztak. Erre nézve azonban hiányzanak az emlékek. Az ezen korbéli mozaikokban és festett codexekben nem találunk semmit, a mi az úgynevezett merovingi diszitési módra emlékeztetne. A római nagy medailonok a szilágy-somlói leletből a Magura hegyén, nem bizonyítanak e tekintetben semmit, a Gratianus aranya Trevisisben veretett, az egyik Valensé Romában, a másik Thessalonicában, egyik sem Byzanczban, s még arra sincs semmi bizonyíték, vajjon a gránátos keret a Maximianus nagy érmén már a császári ajándékon eredetileg is rajta volt-e, vagy a füllel együtt az erdélyi goth fejedelmek által lett megrendelve¹⁾ Erdélyt azon időben a Vizigóthok bírták, kik ott már akkor, midőn Aurelián s a római gyarmatok az országot kiűritették, azoknak helyét foglalták el. Meglehet, az ő révükön jutott a gránátos rekesz-ötvösség nyugatra, a petreossai kincs mutatja, hogy az ily technikát szerették, de ez csak sokkal később jött át hozzánk; nálunk a Királyhágón inmen az V. század vége előtt gránátos rekesz-ötvösség keltezett leletekben nem fordult elő. Épen úgy a mint Lindenschmit a bronzkori összes diszesebb emlékekről azt tartotta, hogy azok Olaszországból az etruszkok s rómaiak által importáltattak a

¹⁾ Lindenschmit Handbuch 434. l. Overbecknek a bonni Múzeum katalógusában a 167. számhoz tett észrevételére hivatkozva, azt tartja, hogy a zigzag motívum, melyet a Maximianus medaillon keretén látunk, a római stíltól elüt.

barbár népekhez, szintúgy Labarte is byzanci behozatalnak tartotta a gránátokkal berakott rekesz-ötvösségnek emlékeit. Mind a két vélemény új meg új leletek tanúságai által, melyek a belföldi készítést behozatalták, újabb időkben meg lett czáfolyva, sőt a St. Mauricei ereklyetartón meg is vannak nevezve a megrendelők, Nordelaus és Rihlindis és a gránátos rekesz-ötvösségi mű készítői: Undiho és Ello.

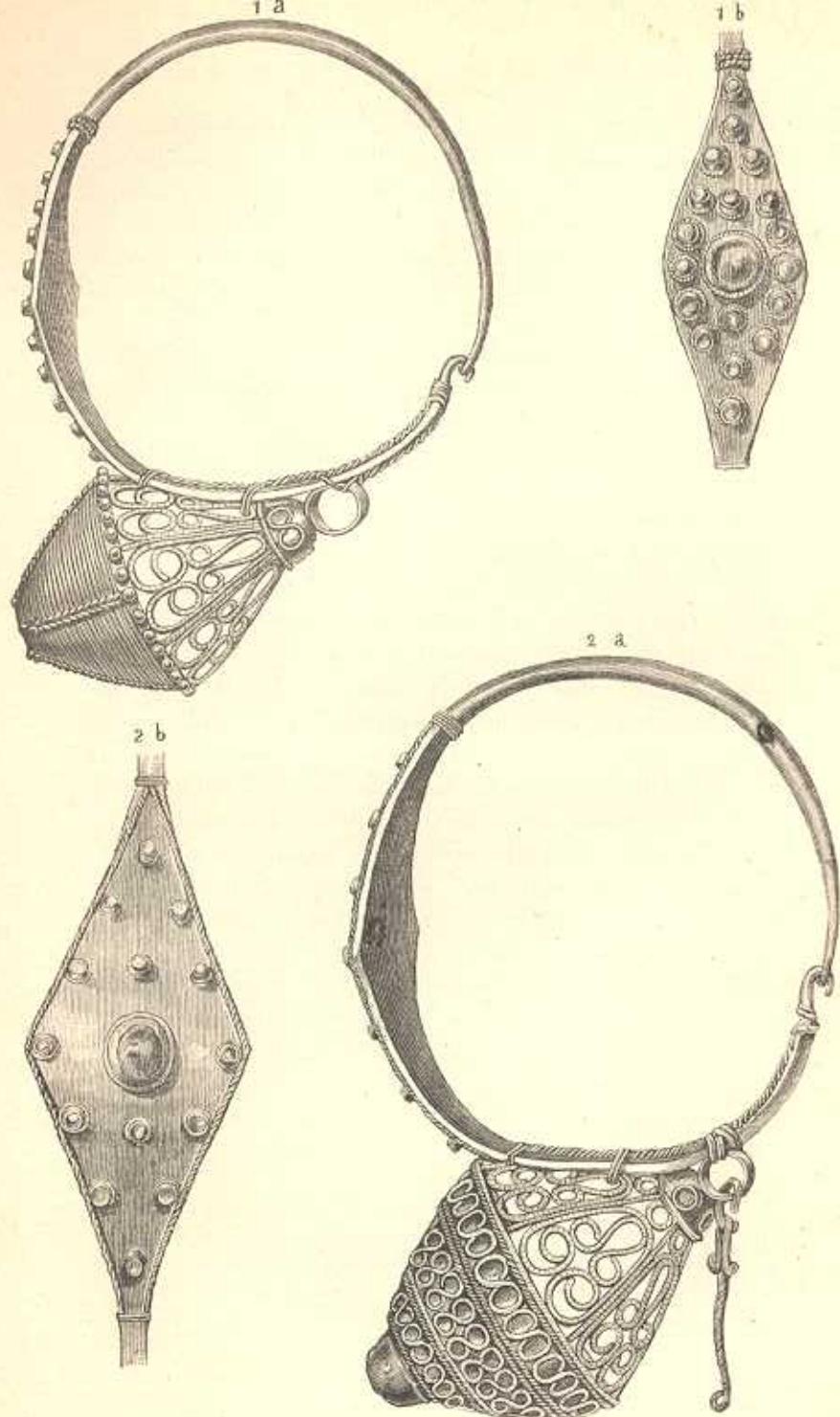
A régészek feladata most főleg a meglevő sirmellékek lajstromozása, osztályozása, s kimutatása az emlékek sajátosságainak a különböző nemzeteknél.

Hogyha a Lipp által felásott négy sírmező leleteit vizsgáljuk, azt találjuk, hogy főleg a városi sírokban kerültek fel azon roppant nagy fülbevalók, melyeket ugyanezért inkább fülrevalóknak nevezhetünk. Megjegyezzük itten, hogy a civilizált népeknél a fülönfüggő czélja, a szemlélőknek figyelmét a fülre fordítani, ez a fülnek dísz; barbár ízlésnél ellenben a fül csak oly eszközzé válik, melyre a kincseket reá lehet akasztani, ugyanazért a függők sokszor eltakarják, vagy háttérbe szorítják a fület, mint a keszthelyi városi sírokban, hol a kisebb fajtájú és lapos tetejű kosárcák nem is fordultak még elő. Anyaguk bronz, kevés példányban rosszabb minőségű ezüst, de ezeknek technikája választékosabb, mint a tiszta bronz függőké. Ugyanitt ásattak ki a legnagyobb s legdíszesebb négyfelé hasított fokú tűk. Arany egyáltalában nem fordult elő, de az aranyozás és ezüstözés gyakori. Korongfibula nem találtatott, csak két kisebb korongdész. Egy gazdag sírban, hol a ló is az ember fölött el volt temetve, találtak egy pár kengyelvasat is, ez a legrégebb, melyet ismerünk.¹⁾ Ezt a sírmezőt tartjuk a négy közt a legrégebbnek.

A Dobogón kisebbek a kosárka alakú függők, sok közülük tiszta ezüsből készült, egy ilyféle arany függő is, melynek gyűrűje bronz, de homloklapja arany golyócskával ékes, jutott

¹⁾ E helyütt ki kell igazítanom az Arch. Értesítő egyik töredését az 1881-ki folyamban a 155. lapon látható képtábla keszthelyi leletnek ezímeztek, melyen más tárgyak közt kengyelvas és zabla fordul elő, ezen lelet azonban szeged-öthalmi s csak elnézésből jelöltetett keszthelyinek. Úgy-szintén az 1886-ki folyam 323. lapján a püspök-szent-erzsébeti lelet, mint nemessvölgyi mutatattik be.

Fülbevalók a keszthelyi városi sírmezőből.

innét a Nemzeti Múzeumba. A lapos tetejű függők, melyek többnyire jó ezüsthől valók, gyakran fordulnak elő. A korong-fibula dívik itt. Római üvegpaszta is találtatott egy sírban s egy kelta üvegekarperecz töredéke, ezek valószínűleg mint különös ritkaságok tétettek a halotthoz. Jellemző a dobogói leletek közt a szép, Lipp elnevezése szerint, hegedű alakú csat, hét példányban, illet Páhokon is ástak ki több példányban. Merovingi fibula csak egy kicsiny fordult elő.

Nézetünk szerint ez a sírmező valamivel későbbi, mint a keszthely-városi. Még későbbi talán a páhoki, mely ezüstkosárka-függőkben rendkívül gazdag, ezek azonban mind kisebbek, gyakori köztük a lapos tetejű, oly változatokban, minők a Dobogón nem találtattak, például félgömb, kívülről filigrámmal díszítve, vagy egyszerű kis tölesér, de ezek is mindig vízszintesen hozzá vannak fűzve a gyűrűhöz. Bronzból azonban itt is előfordultak nagy fülbevalók a sírmező azon részében, melyott Lipp 1885-ben ásott fel, ez valószínűleg e temetőnek legrégebbi része. Gyakori itt a korong-fibula. Habár a leletek általános jellege ugyanaz, mint a városi síroké, még is észrevehető már az eltérés köztük.

A civilizált nemzetek folyvást hatnak műveletlenebb szomszédjaikra, de a keszthelyi városi sírokban alig vehetjük még észre a római befolyást; találtatott ugyan néhány római fibula, magas saruval, minő ezen időben divatos volt még ott is, hova római nem tette lábát, mint például keleti Poroszországban, s a fülön-függőknek technikája oly finom, hogy az a római iparnak is díszére válhatik, de az érmeiken kívül nem fordult elő oly tárgy, melyről biztosan mondhatnók, hogy ezt csakugyan a szomszéd rómaiaktól hozták volna be, ellenben a fülönfüggők formája s nagysága elüt a római izléstől s az övdiszek motivumai idegenszerűek. A dobogói sírok egyik korong-ruhakapcsa közepén egy római császár apothéosisa félreismerhetetlen, a sas kiterjesztett hatalmas szárnyakkal viszi fölfelé a császár mellképét. A fülbevalók alakja sem oly nagy itt, mint a keszthely-városiak némelyikéé finom ezüsthől készültek is gyakrabban, holott a keszthelyiek rosszabb ezüsthől valók s mindnyája beléillik mára keresztülfűrt fülczimpába, pedig a keszthelyieket a fül kagylójára kellett

akasztani. Páhokon még több (összesen száznegyvenkettő) a fionn ezüstből készült függő. Az egyik csat nyujtványán női fő látható, melyet, ha máshol találjuk, rómainak tarthatnók. A fenéki sírmezőn végre, mely az ott talált érmeek tanúsága szerint III. Valentinián idejéből való, tehát a négy közt a legkésőbbi, már tagadhatatlan a római befolyás, minden tárgyban érezzük Mogentiana városának szomszédságát. Az ott felásott szekrénykének bronz lemez borítéka, a négy évszakot személyesítő alakokkal trébelt, vagy inkább mintába bevért munkában (estampé), mert ugyanazon alakok kétszer fordulnak elő, minden részletben azonosak, — kétségtelenül a római műiparnak készítménye, mely úgy a pécsi mint felesuthi római szekrényke alakzatait rajzban és kivitelben felülmúlja. Az oldal dombormű, mely szüreti jeleneteket ábrázol, nagy rajzhibákat mutat ugyan, de mégis szintén késő római készítmény. A kis elefántesont Apollo-fő, mely egy fenéki sírban találtatott szintén importált római mű, az ezüst szíjvégén pedig a lengedező szakállú öreg fő minden vonásában római folyóisten, s ott van alatta a három-águ szigony is. Még az üvegcsészé sem lehet barbar mű, mert eltér mindenben azon népvándorláskori üvegektől, melyek német és angol földön gyakran találtaknak.

A kard azonban a germán spatha, a gyűrűhöz vízszintesen felkötött filigrán kosárcák kicsinyek, minők a civilizált időkéi, s egyenes díszített lappal fedettek, ezek közt egy arany példánypár is ásatott ki. Az egyik korongfibulán ott vannak már a stylizált madárfejek erősen görbített csőrrel, mintha csak vakandokormányok volnának. Ilyenek Lindenschmitnél gyakran fordulnak elő, ¹⁾ sőt két példányon ²⁾ a lábak kétségtelenül jellemzik a vakandokat. A legdiszesebb korongfibula ismét római műre emlékeztet. A lovag, ki egy tigrisforma szörnyet szúr le dárdájával, egy római császárármeken előforduló compositiónak igen ügyes utánezata. A barbárok, a mint

¹⁾ Lindenschmit. Alt. I. kötet, VIII. 8. 8. hasonló fibula, mint a fenéki, II. köt. V. 6. 8. egy csipetű-szárán.

²⁾ Lindenschmit. Alt. III. kötet, I. 6. 4. előlábakkal és 1. kötet XII. 7. 10. négy lábú.

látszik Fenéken már folyvást érintkeztek a rómaiakkal a szomszéd Moguntiánában s hozzászórtak a római izléshez.

A népvándorlás első szakaszába sorozhatjuk a nemesvölgyi sírmezőt, Mosony megyében, habár valószínűleg nem azon germán törzsé, mint a keszthelyiek. Ennek felásatása dr. Sötér Ágost és a Mosonymegyei Régészeti Társulat érdeme. Százötven sírt fedeztek itt fel, ezek közt is, úgy, mint Keszthely körül és egyebütt, minden tíz-tizenöt szegényebb sírra jut csak egy gazdagabb. Azon sajtóságos fülbevaló, hol a gyűrűhöz úgy befelé mint kifelé, alul, sőt fölül is egy-egy gomb hozzá van forrasztva, itt a vezénylő alak, mely Keszthelyen csak ritkábban fordult elő. Több példányban találták itt is a guggoló griff díszítést és a növénymotívumot, a szíjkapcsokon és végeken; három sírban pedig szépen stylizált vadkanfej alkotja a szíjvéget, melynek máshol analogjára nem találtunk. Az egyik szíj végén emberfő arczélben fordul elő, még szabatosabban mint a páhoki csatt végtagján. A római befolyás itt is érezhető. Lásd Arch. Értesítő.

Az egyik szegedi sírlelet ¹⁾ trébelt bronzlapja, melyen sas vágja fel csőrével a karmaival tartott hal hasát, ez Olbia városának régi görög czimere, népvándorlási emlékeinknél szokatlan, de a rómaiaknál ezen korban gyakori technikájánál fogva szintén e korba tartozik, úgy, mint két más szegedi sír, ²⁾ s az ordasi sírmező ³⁾ is, melyeknek mellékletei közt guggoló griff és a növénymotívum tökéletesen megegyez a keszthelyiekkel. — Szóval mind azon leleteket, melyeken a gugguló griff és a kifejtett növény motívum előfordul, a népvándorlás első korába sorozzuk, mely a nyugati császárság leűntét megelőzi.

Ugyanazon korból való a nagy-szt-miklósi híres arany kincs is, mely most Hampel József szép monographiája s az iparműmúzeum galvanoplastikus utánzatai által egész Európa régészeinél ismeretes. E díszedények azonban nem itt készültek, hanem máshonnan hozattak be, ezek csakugyan fejedelmi kincsek, melyek minden tekintetben külön válnak

¹⁾ Arch. Ért. 1881. 153. l.

²⁾ Arch. Ért. 1880. XLIX. tábla és 1881. 151 l.

³⁾ Arch. Ért. 1880. XLVI.—XLVII. és XLVIII.

ugyanazon kornak sirleleteitől s azok közt semmi analógiára nem találnak, nem is tekintethetnek azon népek készítményeinek, melyek akkor hazánkat lakták. Ezekis, mint az említettünk sirmezők emlékei, a góthok korát s Attila fényűzését jellemzik s fogalmat adnak ezen barbárokra a rómaiaktól eltérő civilizációjáról, melyet csak újabb időkben tanultunk megbecsülni.

D' DUKA TIVADAR KÖNYVE

KÖRÖSI CSOMA SÁNDORRÓL.

ISMERTETŐ ÉRTEKEZÉS.

JAKAB ELEK

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén, 1888. június 11-én.)

BUDAPEST, 1888

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.